

LLIBRES

Las mil primeras Supernumerarias del Opus Dei en España: 1945 a 1963.

Julio Montero Díaz y María Luisa
Galdón

Ediciones Rialp, 2024,
502 pàg.

L'Opus Dei és una institució relativament nova. Encara no ha complert els cent anys, la qual cosa –en la història de l'Església i de les seves nombroses institucions– és un període més aviat breu. Més recent resulta encara la història de les supernumeràries, dones de l'Obra sense compromís de celibat disposades a buscar la santedat enmig del món vivint en plenitud cristiana la seva realitat familiar i professional i romanent en el seu estat (solteres, casades o viudes).

Els autors han tractat de narrar la història del “període de preparació i inici de l'acció de les supernumeràries en el desenvolupament de l'Opus Dei a Espanya”. Per tant, podem dir que es tracta d'un llibre d'història, encara que pròpiament

hauríem de parlar d'un llibre de micro-històries personals i d'història col·lectiva d'una generació de dones.

És un llibre ben escrit, documentat, que es basa en nombroses entrevistes, cartes, diaris i notes. Sobretot, és un llibre que es llegeix de grat, i que permet compartir els problemes, angoixes, inquietuds i alegries d'aquest conjunt de dones de l'Opus Dei, i conèixer el conjunt de la societat femenina espanyola d'aquell moment.

La història de “les mil primeres” es remunta a 1945, quan les primeres supernumeràries demanen la seva admissió a l'Opus Dei, i acaba el 1963. Els autors s'acosten a aquestes dones per descriure com van arribar a conèixer l'Opus Dei i el seu missatge de santificació del quotidià, i com van intentar portar a la pràctica el missatge malgrat que, sovint, van xocar amb la mentalitat i costums tancats de l'època.

Al llarg d'aquests anys (1945-1963), el nombre de supernumeràries va augmentar notablement i es va organitzar la formació i atenció de totes aquestes persones que s'acostaven a l'Opus Dei. Els autors han tancat la seva història el 1963 per considerar que allí es va produir un canvi d'era i que el món, a partir d'aquesta data, va deixar de ser tan homogeni com era.

El llibre està molt ben estructurat, encara que es decanta clarament cap als primers anys, als quals dedica el major

nombre de capítols. S'inicia amb un capítol introductori i un altre sobre la situació d'Espanya en els anys 50. A continuació, el gruix del text es dedica a tres moments diferents, a mode de tres grans generacions.

Els capítols 2, 3 i 4 es refereixen al període 1945 a 1954. En aquesta primera etapa destaca la idea que les dones que s'acosten a l'Opus Dei "tenien la convicció que acabaven de descobrir una cosa que ja venien buscant" (p. 145) perquè llavors no es contemplava que una persona casada pogués tenir una vocació sobrenatural. Madrid i Catalunya (Barcelona, Terrassa, Girona) són els focus on es concentren la majoria d'aquestes dones.

Els capítols 5 i el 6 es dediquen als anys que van des de 1955 a 1960. Durant aquests anys segueix el ritme de creixement, i s'amplien els llocs on hi ha supernumeràries, la qual cosa implica millorar l'atenció i el "creixement cap a dins". En aquesta etapa es multipliquen les iniciatives promogudes per les supernumeràries (associacions benèfiques, llibreries, educació d'adults, una guarderia, escoles llar, dispensaris)

El capítol 7 es dedica a l'"enlairament de l'expansió" entre 1961 i 1963. El llibre finalitza amb un retrat col·lectiu de les primeres 1.000 supernumeràries, indicant les característiques que van tenir en comú i ressaltant el caràcter de pioneres, la iniciativa, la profunda pietat, i -sobretot- les ganes de canviar el món on vivien il·luminant-lo amb l'esperit cristià i començant per elles mateixes.

El llibre té alhora valor formatiu i informatiu. Formatiu perquè ensenya com

aquestes persones van viure la seva vida amb plenitud, intentant trobar Déu enmig de les tasques quotidianes, i com, a més, van destacar per la magnanimitat i intrepidesa a l'hora de tirar endavant tasques apostòliques, per sobre de les possibilitats que els atorgava la societat del moment.

Informatiu, perquè dona dades importants sobre l'expansió de l'obra i la seva organització, per sobre de qualsevol tipus de secretisme o manca de transparència. Si es desitja informació sobre les supernumeràries de l'Opus Dei, la lectura d'aquest llibre és una bona oportunitat.

Mireia Tintoré

Creure i mirar d'entendre Memòries d'un historiador de la filosofia i la teologia

Josep-Ignasi Saranyana

Publicacions de l'Abadia de
Montserrat, Barcelona, 2024,
523 pàg.

Estem davant d'unes memòries amb un títol una mica intrigant que, d'alguna manera fa intuir que parlarà de qüestions de fe però també de pensament. Com el mateix autor reconeix, el títol recorda una mica aquella famosa frase de sant Anselm, *Credo ut intelligam* (crec per entendre), però d'una manera més modesta: "crec per mirar d'entendre" i això és el que fa en aquesta obra Josep-Ignasi Saranyana, teòleg, historiador i professor universitari; membre també de diverses acadèmies internacionals.

L'obra adopta un ordre cronològic, però amb flexibilitat, començant per les arrels familiars i l'educació primerenca i

continua per les diverses etapes de la seva vida, incloent-hi l'educació primària, l'institut de batxillerat, els campaments d'*Instrucció Premilitar Superior* (IPS, més coneguda per milícies universitàries) i diverses universitats. El que diu sobre aquests campaments ho recordo molt bé; de fet vàrem coincidir els estius del 63 i del 64. Relata d'una manera molt més extensa la seva activitat com a professor universitari. Explica també com ha patit diversos problemes de salut i, concretament, un trasplantament hepàtic el mes de juny de 1995, del qual, gràcies a Déu, se'n va sortir. Va ser tan impactant que no dubta en qualificar el període 1995-2008, com "Renascut" (pàg. 345 i s.)

Com explica en aquestes memòries, Josep-Ignasi Saranyana va néixer a Barcelona el 20 de juny de 1941 i va ser ordenat sacerdot l'any 1968, quedant incardinat a la Prelatura del Opus Dei. Ha estat professor ordinari d'Història de l'Església a la Universitat de Navarra, investigador del CSIC i professor visitant a diverses universitats Llatinoamericanes. La seva principal especialitzat és la teologia i la història baixmedieval, i la teologia americana dels segles XVI i XVII. La seva obra és

àmplia. Ha publicat més de vint llibres, editat més de deu volums col·lectius i traduït cinc volums de l'anglès i el llatí al castellà. És autor d'uns 300 treballs d'investigació en revistes especialitzades i obres col·lectives. Entre elles, el volum *Història de la teologia cristiana (750-2000)*, publicat l'any 2020.

Li ha tocat sovint ser pioner. Alumne de la primera promoció de l'Institut Teològic de la Universitat de Navarra - avui, Facultat de Teologia-, fundador i director de la revista *Anuario de Historia de la Iglesia* (1991-2009) i de l'Institut d'Història de l'Església.

Tot això ho explica d'una manera senzilla, amb molts petits detalls, fent esment de persones conegudes o tractades, vivències personals, anècdotes i, en alguns casos, fins i tot, aportant interpretacions dels esdeveniments viscuts. Amb un català elegant i planer, el llibre és de lectura agradable i generalment manté l'interès del lector per tot el que hi explica.

Amb aquestes memòries aporta no solament els records personals, sinó també el context històric i cultural de més de seixanta anys, que inclou èpoques molt diverses: el convuls temps postconciliar, les acaballes del règim de Franco, l'adveniment de la democràcia i la fi de l'Estat confessional, els enfrontaments eclesiàstics per la continuïtat o la discontinuïtat de la tradició cristiana i esdeveniments més recents. Hi ha també referències a les ideologies, en gran part hereves de la Revolució del 68, com ara l'extensió d'un comunisme amb caire humanista i la postmodernitat filosòfica, incloent-hi el "pensiero debole" (pensament dèbil), nom encunyat per Gianni Vattimo, i, és clar, la teologia de l'allibe-

rament. Parla també del reeixir de la metafísica i ressalta Cornelio Fabro i, sobretot, el seu deixeble, el català i amic de Saranyana, Carles Cardona.

Saranyana no solament fa descripcions, sinó que també analitza enfoc i posicions en les idees i actituds que van ser rellevants. Ressalta les qualitats de la gent i no parla mai malament de ningú. No s'estalvia però d'exposar fets que poden ser menys edificants.

Expressa sentiments personals, sense amagar limitacions i febleses, sempre aflorant autenticitat i aportant dades objectives quan s'escau. Hi ha moments en què desvela la seva espiritualitat, com quan explica la seva anada a Montserrat el 2 de maig del 2022, on havia celebrat la missa d'acció de gràcies després de l'ordenació sacerdotal l'any 1968. Hi va tornar -diu- per "donar gràcies per la meua perseverança, demanant poder morir a l'Obra" (pàg. 184). Recorda també amb especial afecte les seves trobades amb sant Josepmaria, en la seva estada formativa a Roma i en altres moments.

En la seves tasques docents i de recerca va tenir ocasió de tractar molta gent. Des del cardenal Joseph Ratzinger, futur Benet XVI, fins a bisbes, teòlegs i altres personatges, menys coneguts pel gran públic. A banda de l'activitat acadèmica, mossèn Josep-Ignasi va fer també una gran tasca pastoral com a prevere, encara que en parla poc, tret dels primers anys (pàg. 194-7) en què es veu que va ser de gran intensitat i, gràcies a Déu, amb molts fruits.

Hi ha memòries que resulten particularment interessants per allò que diuen i

no ha estat publicat en un altre lloc o bé per donar una visió personal dels esdeveniments. Això és el que passa aquí. Un exemple és la seva relació amb el cardenal Ratzinger, amb qui es va entrevistar en diverses ocasions per parlar de teologia, i en una ocasió, enviat per Álvaro del Portillo. Arran d'això ens explica la incomprensió de l'Opus Dei que inicialment tenia Ratzinger, i la seva influència en el canvi de lloc de les Prelatures personals en el *Codi de Dret Canònic* del 1983, que tant d'enrenou ha provocat després; i la seves posteriors relacions amb la Prelatura, en les quals va mostrar una progressiva comprensió del carisma rebut pel Fundador de l'Obra i una gran estimació per l'Opus Dei (pàg. 243-258).

Explica també la història, penso que poc coneguda, de l'edició de l'avui famosa *Biblia de Navarra*, inspirada per sant Josepmaria, que va començar volent ser només una traducció al castellà amb notes pietoses, i que ha acabat sent una traducció de l'original grec amb notes científiques acurades i la inclusió del text llatí de la Neovulgata, que és la versió oficial de la litúrgia romana de l'Església.

Les memòries inclouen una llarga llista d'amics, col·legues, intel·lectuals i pensadors tractats o referits, que posen en relleu la riquesa d'una vida intensament viscuda, de la qual cal aprendre virtuts i saber fer. No fa gaire, en una entrevista a *Catalunya cristiana*, li van preguntar pel seu llegat. El Dr. Saranyana va respondre amb senzillesa: "És inevitable que hagi deixat algun rastre, algun pòsit després de tants anys... No ho sé. Només puc dir que l'estudi de la teologia m'ha estat utilíssim,

a nivell personal, per enfortir la meua fe i per mirar d'entendre una mica millor el que crec. Seria fantàstic que els meus lectors arribessin a les mateixes conclusions.” Penso que així serà.

Domènec Melé

El bien común
en la filosofía clásica y moderna
 José Ramón Recuero Astray
 Editorial Universidad Francisco de
 Vitoria, Madrid 2023,
 177 pàg.

El bé comú és concepte central en alguns enfocaments rellevants de filosofia social i política. El llibre de fa un repàs de la generació d'aquest concepte, del seu abandó o tergiversació en la filosofia moderna i postmoderna i de la seva recuperació en el segle XX.

L'autor, José Ramón Recuero, és Advocat de l'Estat i en els 27 darrers anys, abans de la seva jubilació, va exercir l'ofici en el Tribunal Suprem d'Espanya. Ha publicat 36 assajos en els quals mostra el seu interès per la filosofia del dret, l'ètica i l'ontologia. També s'ha interessat per pensadors

significatius en la història de les idees. Entre les seves obres, per citar-ne algunes, es troba la trilogia *La Qüestió de Déu* (2008), *La Qüestió del bé i del mal* (2009) i *La Qüestió Política* (2018), en les quals contrasta el pensament de diversos autors. També en l'obra que comentem aquí contrasta la visió del bé comú -o la seva oposició a ell- en autors clàssics i moderns.

Recuero comença amb dos autors socràtics, Plató i Aristòtil. Recorda que Plató presenta el bé com una realitat i, al costat seu, defensa "el bé de la ciutat", que consisteix a fer feliços els seus ciutadans. Això comporta un "bé comú" entès com el bé de la ciutat-estat (polis). Explica que, per a Plató, "el governant controla al seu saber i entendre tant el bé de la comunitat com el bé de tots" (pàg. 18) i que el bé de la ciutat és sempre prioritari al bé privat dels ciutadans. Una idea de bé comú que porta al totalitarisme, i que ha estat replicada per autors posteriors. Segueix amb Aristòtil, que entén el bé comú com a fi de la comunitat política justa. És la justícia que ens permet sospesar el bé dels altres i buscar així el "bé comú". El bé comú es determina per la justícia relativa a la societat en el seu conjunt i, en relació amb ella es faran les lleis (pàg. 25). Propugna també la subordinació del bé particular al bé comú i deixa clar que l'interès del governant ha de sotmetre's al bé comú exigint per la justícia.

Amb l'adveniment del cristianisme i els seus primers pensadors es reforça la realitat del bé: "Déu, que és *logos*, garanteix la racionalitat del món i l'existència del bé com a realitat racional, inclòs el bé de la pròpia comunitat." (pàg. 33). Es proclama que tot home és un ser racio-

nal i lliure i que les lleis han de promulgar-se en profit del bé comú dels ciutadans (pàg. 34). Particular atenció mereix sant Agustí, que sense esmentar literalment el terme “bé comú”, advoca per un estat en el qual imperi la justícia i la llei i que, com a conseqüència es gaudeixi de pau, ja que, en paraules d'Agustí, “La pau entre els homes és la concòrdia ben ordenada.” (pàg. 44)

Tomàs d'Aquino va seguir Aristòtil i el va millorar. Per a ell el bé té realitat ja que s'identifica amb l'ésser. Tot ésser és bo en tant que és apetible i té raó de fi per a la vida humana, sent Déu el summe bé i el fi últim de l'home. Sent Déu el bé comú definitiu, hi ha també un ben comú temporal. Aquino estableix les bases del bé comú, que després desenvoluparà l'Escola de Salamanca, assenyalant tres elements bàsics del bé comú: pau, rectitud de costums i suficiència de béns per a tots (pàg. 55). Deixa clar que el bé comú no es confon amb l'interès individual, ni amb el de la majoria, sinó que és una cosa que beneficia a tothom. Exigeix que les voluntats se sotmetin al que és convenient per a tots, al bé comú, però no segons tot el que són. En realitat, el bé comú no s'oposa al veritable bé de les persones, sinó que l'inclou.

L'Escola de Salamanca posa l'accent en la necessitat que els governants siguin servidors del bé comú, promovent la pau i la justícia i l'abundància de béns. Un dels pensadors d'aquesta Escola, remarcant per Recuero, és Luis León qui defineix el bé comú de la comunitat com a “situació de tranquil·litat en la justícia i abundància de béns.” En aquesta afirmació, Recuero veu un element social (tranquil·litat o pau), un element moral

(justícia que porta a obrar bé) i un element econòmic (abundància) (pàg. 63).

La visió d'ordenar lleis i govern al bé comú va fer un gir amb Maquiavel en el segle XVI. Amb ell se substitueix el bé comú per l'interès del governant, la qual cosa més tard es dirà “raó d'Estat”, això implica que tal raó pugui ser aliena a la justícia i altres exigències ètiques (pàg. 71-76). D'una manera més elaborada la filosofia de la modernitat, que va sorgir a partir de Descartes, va assestar un cop mortal al bé comú. Ara serà l'Estat que, en diferents formes, ocuparà el lloc del bé comú. Recuero revisa la posició de Hobbes, Rousseau i Kant. Hobbes advoca pel *Leviatan* (cos polític artificial, identificat amb el poder polític). Rousseau, aposta per la cessió de llibertat individual a la voluntat general través d'un suposat contracte social. Kant, més matisat, proposa una voluntat comuna que diu a tots què està bé i què està malament. La seva posada en pràctica la du a terme l'Estat que ve a assumir el monopoli d'aquest “be comú” (pàg. 79-96). Amb Hegel triomfarà l'*Estat ètic absolut*, “que a mode d'un déu en la terra perverteix el bé comú.” (pàg. 97) Més lluny encara arriben personatges com Marx i Nietzsche (pàg. 107-117), que neguen la mateixa existència de cap bé, ni individual ni comú. Si els anteriors havien advocat per una mena de bé comú alternatiu, ja sigui autoritariu o determinat per una suposada voluntat general, pervertint la noció original de descobrir què és realment bo per a tothom, ara ja no hi ha bé comú, només voluntat de viure i de poder (Nietzsche) i lluita de classes contra les estructures opressores. D'aquests fangs van venir els llots del nazisme i el comunisme soviètic.

Els plantejaments contraris al bé comú no acaben aquí. Recuero uneix en un capítol dos autors, distants en el temps però que tenen en comú proposar un bé comú artificial que porta a la tirania del laïcisme. Hume i Rawls (pàg. 119-131), neguen l'existència d'un bé humà objectiu, només hi ha concepcions subjectives del bé. S'imposen doncs alguns procediments racionals per a consensuar el que és just a tall de semàfors per evitar xocs frontals.

La recuperació del bé comú tal com l'havien pensat Aristòtil i perfeccionat Tomàs d'Aquino i l'Escola de Salamanca vindrà en el segle XX. Un autor destacat és Maritain, que advoca per un bé comú honest, pràctic i essencialment humà, col·locant la persona i el seu desenvolupament humà com a referència per al bé comú (pàg. 133-148). Un altre autor destacat per Recuero és Zubiri, que veu el bé comú com a realitat i estrella polar de la llei (pàg. 149-156).

Finalment, però no menys important, és l'aportació de la doctrina social de l'Església que proposa una renovada metafísica del bé comú i una referència primordial per l'ètica social (pàg. 157-170).

Vist en el seu conjunt, el llibre és un bon repàs per entendre el bé comú i les conseqüències a les quals porta la seva deformació o negació. Recuero conclou advocant pel bé comú que Déu ha establert en la naturalesa de les coses, en ell tots som lliures i iguals i dona lloc a una convivència pacífica i harmoniosa (pàg. 177). En paraules de l'autor, "el bé comú és la pedra angular de la política, la seva ànima, l'ADN d'un estat recte i just." (pàg. 177)

Domènec Melé

**Ver a Jesús con los ojos
de Pedro**
**Lectura comentada del evangelio
según san Marcos**
Vicente Balaguer,
Eunsa, Pamplona,
293 pàg.

Els evangelis són relats senzills que es llegeixen amb facilitat, però per entendre'ls bé solen necessitar una explicació. A més, perquè la lectura de l'evangelí sigui un punt de partida que condueixi a la meditació i la contemplació, un bon comentari sempre és una guia adequada. La finalitat del llibre que ressenyem és precisament aquesta: orientar el lector perquè pugui conèixer Jesús, a través de l'evangelí de Marc i endinsar-se, a través de la lectura, per camins de contemplació.

L'autor fa una lectura comentada de l'evangelí, passatge a passatge, mostrant l'impacte que Jesús provocava en aquells que eren testimonis de les seves accions i paraules, tal com queda reflectit al text. En altres paraules, adopta la perspectiva o el punt de vista dels testimonis per mostrar qui és Jesús, com actua, com tractar-lo. El títol del llibre reflecteix aquest enfocament ja que el segon evangelí, segons assegura la tra-

dició, està escrit des de la perspectiva d'un testimoni d'excepció, Pere.

Precedeix al comentari de l'evangeli un estudi extens on Balaguer desenvolupa amb deteniment el model d'anàlisi de text que ha dut a terme. Dedica unes pàgines especialment interessants a la noció de testimoni i de punt de vista o perspectiva, que són clau per comprendre el llibre.

L'esquema del comentari és fix. Cada passatge de l'evangeli es presenta amb una referència als llocs paral·lels dels altres evangelis, inclosa entre parèntesis, i entre claudàtors s'anoten els textos de l'Antic Testament que venen citats en algun verset del passatge. D'aquesta manera, s'ajuda el lector a establir connexions i xarxes significatives, de manera que adverteixi la unitat de la Bíblia: molts llibres que són un sol llibre. A continuació, se situa el passatge en el seu context espai-temporal i geogràfic, perquè el lector prengui consciència que allò narrat forma part d'una història real, amb unes coordenades determinades. De vegades, l'autor insereix algun mapa, croquis o dibuix per facilitar una millor orientació a l'espai de manera que el lector es pugui "mourre" dins del text amb més facilitat. Encara que, amb relativa freqüència, cal "imaginar" el lloc exacte on va poder esdevenir un succés, els indicis aportats ajuden a ubicar-lo.

Un cop situat el text en el context, es desenvolupa l'aspecte nuclear: el punt de vista que domina el relat. Quina és la perspectiva des de la qual es narra el passatge? L'autor observa que, de vegades, l'esdeveniment es narra des de Jesús, d'altres, les més, des de Pere. L'autor va guiant el lector perquè recreï la situació, planteja interrogants sobre el text perquè cadascú aprengui a sentir-se

interpel·lat i a fer-se preguntes per si mateix, perquè només qui té interès per comprendre un text es formula interrogants sobre el seu significat. No sempre s'aporten respostes tancades perquè l'evangeli és un text obert i també perquè el llibre pretén no només oferir una millor comprensió de l'evangeli sinó conduir el lector a dialogar amb el text de manera personal, i a trobar respostes pròpies.

L'explicació de termes i conceptes que l'autor considera oportuns desenvolupar aporta llums per a la millor comprensió del text. Especialment, aquells episodis o circumstàncies que poden resultar més difícils d'entendre a un lector d'avui, com els exorcismes i altres accions taumatúrgiques. D'altra banda, els comentaris mostren un coneixement profund dels trets de la personalitat de Jesús i de les seves manifestacions potser més difícils d'advertir com el sentit de l'humor i fins i tot la fina ironia.

Balaguer té presents força comentaris acadèmics de l'evangeli de Marc i altres estudis, però es limita a aportar allò que pugui ser eficaç per contemplar Jesús des de dins del text evangèlic. En aquest sentit, s'agraeix l'absència de comentaris de tipus academicista, en què els elements que entren en discussió no solen aportar ni un millor coneixement del text ni de Jesús i, a més, solen desconcertar lectors menys avesats.

És mèrit de Balaguer el fet que, a través del seu comentari fet com a càmera lenta, el lector pugui reviure l'experiència de descobrir Jesús o de retrobar-se amb Ell com ho va fer Pere. S'aconsella fer una lectura meditativa.

Glòria Heras

Indomables
Diez mujeres contra el feminismo
hegemónico

Berta González i Yayza Santos
 (eds.) Ladera Norte, 2024,
 192 pàg.

Ens trobem davant un llibre en certa manera “alternatiu”, diferent. En forma de breus assajos, un per a una de les deu autores, l’obra pretén oferir punts de vista diferents de la veu oficial sobre aquells temes candents entorn de la qüestió femenina: maternitat i trajectòria professional; presència femenina en la vida pública i empresarial; polítiques d’acció positiva versus quotes en els consells d’administració; família, cura i distribució de rols; el repte de la corresponsabilitat; el paper de l’home i la necessitat de restablir la seva importància com a pare i espòs en un context filial desestructurat, etc.

L’obra, de caràcter clarament divulgatiu, està coordinada per les periodistes **Berta González de Vega i Yayza Santos**. La seva intenció és rebatre, recolzades en dades i fets que coneixen bé per la seva activitat professional –professores universitàries, cronistes polítiques, activistes i diputades– el discurs oficial, en certa manera únic, que avan-

ça d’un mode creixent en les universitats, en els mitjans de comunicació, en l’empresa i la política.

El germen d’Indomables és un manifest: *Contra la generalització del gènere* (2016) en el qual es reivindicava pluralitat en l’abordatge de totes aquestes qüestions, obertura a altres interpretacions i deixar de parlar “per totes les dones” així com la petició de deixar d’esgrimir el victimisme com a arma. “No hem lluitat tant com per haver d’acollir-nos ara en un aparell estatal que ens digui com han de ser les nostres vides”.

Entre les autores hi ha **Miriam Tey**, ex-directora de l’Institut de la Dona, qui va constatar el repudi i la censura mentre va ocupar aquest càrrec, després de la publicació de *Todas putas*, obra de ficció, per la qual se la va acusar de fer apologia de la violació. Va ser el primer gran cas de *cancel·lació* a Espanya.

Per la seva part la periodista **Rebeca Argudo**, en el seu capítol titulat *Follow the money*, analitza els pressupostos dels cursos oferts en les universitats i finançats pel Ministeri d’Igualtat, especialment els referits a violència de gènere. L’esbiaixat marc teòric en el qual se sustenten assenyalava un divorci entre recerca i política. A més, el pressupost destinat a aquesta qüestió a pesar que no para de créixer- el 2017 era de 51 milions d’euros la dotació, el 2018 s’incrementava fins als 130 milions d’euros, per al 2021 ja estaria en 459, i el 2023 en serien 573- no és conforme amb l’empitjorament de les estadístiques sobre violència, especialment en les menors de 20 anys i en la posició d’Espanya en els rànquings en tot el referit a aquesta qüestió.

El llibre segueix amb **Guadalupe Sánchez**, model, en el seu capítol *El populismo feminista* entra a fons en la difícil presumpció d'innocència masculina en la llei de violència de gènere i en el que ella denomina la "criminalització col·lectiva dels homes". **Berta González de Vega** analitza el fracàs escolar masculí en el seu capítol *Los chicos no están bien y no importa*. Demana obrir aquesta capsula de Pandora lliures de prejudicis i trencant motlles sobre l'anomenada "no segregació escolar". Segueix amb **Marta Martín Llaguno**, amb *El marketing, la economía, la maternidad...* Es refereix a algunes de les contradiccions del *pinkwashing*. Aquesta estratègia comercial ofereix assoliments feministes a canvi de vots. Un dels exemples més clars és l'anomenada llei del 'només sí és sí', que prometia més empoderament i protecció per a les dones i ha acabat amb una rebaixa de penes per als condemnats per abusos i agressions sexuals en els tribunals. Altres exemples d'aquesta tàctica és parlar en primera persona del plural en femení o canviar el nom del partit a femení. Com a contrast, en les intervencions en el Congrés dels Diputats les dones continuen sent minoria. Pot aplicar-se aquesta vegada amb més raó, que ells continuen portant "la veu cantant".

Paula Fraga, articulista i jurista especialitzada en Dret Penal i de Família, és una de les activistes feministes que es va enfrontar en el seu moment a llei trans, denunciant els abusos *queer* i com a conseqüència l'*esborrament de les dones*. **María Blanco**, articulista i doctora en Ciències Econòmiques i Empresariales, s'atreveix a començar per on van començar les primeres feministes: "L'alliberament de l'esclavitud

passa per l'emancipació econòmica. L'alliberament de la dona també". En el seu capítol *La riqueza es la llave de la cárcel*, s'endinsa en la relació de les dones amb els diners al llarg de la història. "Els diners ens fan lliures, tenen a veure no sols amb la dignitat sinó amb la capacitat de triar i de millorar la teva vida i les dels teus".

Per part seva, l'antropòloga i política **Teresa Giménez Bartat** a *Dopo della rivoluzione* s'atura en el que ella considera un reduccionisme: valorar la dona només des de l'èxit professional: vals allò que generes". Existeix un *feminismo pijo* –afirma– centrat en els casos d'una minoria: dones directives, dones en consells d'administració, dones a l'Ibex...? La seva reivindicació és ampliar la mirada vers les dones que per exemple lluiten diàriament per conciliar.

La professora **María Calvo Charro** parla a fons de maternitat i destaca a ultrança el paper del pare. A Espanya coincideix l'aparició de la bretxa salarial amb la primera –per cert, tardana i sovint única– maternitat. Reivindica una maternitat natural viscuda amb més llibertat, sense condicionaments socials, sense pressions ambientals, sense conseqüències negatives laborals, sense incomprendiments dogmàtiques.

Berta González de Vega periodista i columnista durant 20 anys en el diari *El Mundo*, centrada en els últims anys en entrevistes i en assumptes relacionats amb l'educació en el seu capítol *Los chicos no están bien y no importa* analitza el fracàs escolar masculí i demana obrir aquesta capsula de Pandora lliures de prejudicis i trencant motlles sobre la denominada "no segregació escolar".

Finalment, **Yaiza Santos** periodista i editora a *Letras Libres*, ABC, Jot Down Magazine, en el seu capítol *No tengan miedo. ¿Cómo hemos llegado a convertir en héroe a cualquiera que se declare víctima?* exposa el desenvolupament i conseqüències del #MeToo.

C. L. Llorente

Filósofo, maestro, amigo
278 testimonios sobre
Leonardo Polo. Vol. II

G. Soriano, I. Zorroza, G. Castillo y
J. F. Selles

(eds.) EunsA, Pamplona, 2024,
562 pàg.

No és la primera vegada que apareix un llibre de testimoniatges sobre el professor Leonardo Polo (Madrid 1926, Pamplona 2013). Cinc anys després de la seva defunció, als 87 anys, es va publicar *Filòsof, mestre i amic. 234 testimoniatges sobre Leonardo Polo*. Un volum amb una extensió de 644 pàg., on van escriure persones que l'havien conegut personalment i altres que aportaven la seva valoració de l'obra de Polo. Incloïa, a més, alguns testimoniatges més de persones que havien escrit notes necrològiques ("in memoriam") quan Polo va morir. Encapçalen els testimonis diver-

ses autoritats acadèmiques rellevants de la Universitat de Navarra. Seria el volum I, ja que ara s'acaba de presentar el volum II, amb idèntic títol: *Filòsof, mestre, amic*. Segueix una estructura semblant al primer. En aquesta oportunitat amb la participació de 278 persones i coordinat pels mateixos editors del volum I. El comentari que segueix té en compte tots dos volums.

Entre les autoritats acadèmiques de la Universitat de Navarra que presenten el seu testimoni hi ha Mons. Fernando Ocariz, prelat de l'Opus Dei i gran canceller de la Universitat de Navarra, Ignacio Barrera, vicecanceller i Alfonso Sánchez Tabernero, rector de la Universitat de Navarra quan es va editar el primer volum. Hi ha també una breu nota de la rectora actual. Entre els testimoniatges directes i indirectes poden trobar-hi destacades personalitats de l'àmbit acadèmic, juntament amb d'altres menys conegudes però també rellevants.

El títol és ben triat ja que els records i comentaris presentats expliciten aquesta triple faceta de Leonardo Polo, com a filòsof, com a mestre i com a amic. Em fixaré en alguns testimoniatges d'ambdós volums.

La genialitat de Leonardo Polo com a filòsof és constatada per molts dels ponents. James Colbert ho qualifica de "geni creador i únic", Luis Baturone ho qualifica com "un gegant de la filosofia" i el catedràtic Juan Arana no dubta a considerar-lo com "la figura més portentosa que hàgim conegut mai." La seva activitat intel·lectual té aplicació en molts camps, com l'educació, l'economia i l'empresa i participació en la vida pública.

També té “valor immens per la tasca teològica” (Augusto Bayer). Uns altres es fixen en les fonts del seu pensament: Enrique Alarcón afirma que “Sr. Leonardo era filòsof perquè estimava la Saviesa” (pàg. 49) el malmès Rafael Alvira, assenyala que Polo, “simplement vivia la filosofia”. Enrique de la Làmina observa que “tot el que veia ho veia profundament.” Per a Javier Hervada, Polo era, abans de res, “cercador de la veritat”. Per a Juan José Muñoz García, Leonardo Polo va ser “exemple de lliurament infatigable en saber filosòfic.” El seu amor a la veritat informava el seu procedir filosòfic. Segons Jesús de Garay, “notaves de seguida que el que li importava era si quelcom era veritat o no.”

La seva **genuïna, pacient i eficient docència**, va ser exercida durant molts anys principalment en la Universitat de Navarra però també en altres universitats de Llatinoamèrica i Itàlia. Com afirma Miquel Bastons, “les seves classes eren una reflexió filosòfica en veu alta”. Polo no sols ensenyava, feia una cosa no tan freqüent: va ser “el filòsof que ens va ensenyar a pensar” (Aranguren). “Era apassionant escoltar les seves classes” afegeix Dante Guerrero. Pel que fa a la seva maner d'exposar, -afirma José Luis Illanes- emprava “paraules, dites amb naturalitat, sense afectació, anant més enllà d'allò immediat, indagant en el fons. En aquest mateix sentit, Diego Martínez Caro, afegeix: “Em cridava molt l'atenció... com entrava a tots els temes aprofundint-hi” i Manuel Martín Algarra postil·la, “anava desenvolupant els temes de la classe amb profunditat, suaument”.

La tercera faceta, **amistat, amb les virtuts que l'acompanyen**, és també

àmpliament destacada. Pablo Domínguez parla “de l'escalf d'un veritable amic”. García Kihn destaca el seu “tracte afectuós i dedicació al treball”. “Em va impressionar la seva humilitat i el seu bon humor”, afirma Carmen Camey; “una persona encantadora” afegeix Manuel Castells. Purificació Díez de Castro ressalta l'afabilitat de Polo, la seva generosa ajuda i senzillesa. Coincideix en això Inmaculada Hita, que diu de Polo que era “un home molt afable i bo”. Sabia escoltar, “només quan tots havien parlat, ho feia ell (Mónica Codina). Enrique Banús dona aquest testimoniatge: “sempre que li demanàvem que col·laborés en alguna de les nostres activitats, ho va fer. Sense complicacions, sense reticències, amablement.” A Gerardo Castillo li va impressionar “la pau i serenitat davant la seva malaltia” en els darrers anys de la seva vida.

No hi ha dubte, que Leonardo Polo ha deixat **molts deixebles i admiradors i un gran llegat**, una de les manifestacions és la publicació de les seves *Obres Completes*, que compendien el treball que Polo va realitzar. De moment s'han publicat, o es publicaran pròximament, vint-i-set volums en els quals s'inclouen 45 llibres i altres escrits menors de Polo. Existeixen a més, textos inèdits seus, conservats en l'Arxiu General de la Universitat de Navarra (AGUN), juntament amb la transcripció de cintes gravades que s'espera que donin lloc a una altra sèrie de volums.

En resum, aquest segon volum de Filòsof, mestre i amic juntament amb l'anterior, suposen un valuós material que haurà de ser tingut en compte quan, algun dia, s'abordi la publicació de la vi-

da intel·lectual i personal de Leonardo Polo. Enhorabona als editors per la iniciativa.

Domènec Melé

Pensar la creació
La sorpresa de la Raó divina
 David Jou
 Ed. Albada, Barcelona 2024,
 252 pàg.

David Jou, físic i poeta, aconsegueix en el seu llibre “Pensar en la creació. La sorpresa de la Raó divina” que el lector es qüestioni el sentit de tot el que ens envolta i la responsabilitat ètica que tenim com a éssers humans. A través d’una descripció tant física com bella de l’univers i de l’evolució humana, Jou convida el lector a sorprendre’s i admirar-se davant la meravella còsmica, descobrint que darrere de l’ordre físic, matemàtic i biològic hi ha una saviesa divina.

Amb una clara ortodòxia de la teologia cristiana, el llibre no pretén fer teologia ni explicar què és la creació, sinó establir un pont poètic entre la ciència i la fe. Planteja qüestions filosòfiques que són comunes tant a la cosmologia física

com a la religiosa, com ara la contingència i la transcendència de l’univers. Jou transita de la petitesa humana a la immensitat còsmica, mostrant com la grandesa de la vida natural es troba en la capacitat d’emmagatzemar i processar informació genètica, així com en la seva complexitat.

D’on prové tanta perfecció, bellesa i harmonia en la realitat còsmica i en la vida? És fruit de l’atzar o hi ha una raó sàvia i transcendent darrere? Aquesta Saviesa, que el pensament teològic cristià identifica com l’amor de Déu, pot ser vista des del pensament científic com l’esplendor de la matemàtica pura.

El llibre també reflexiona sobre l’origen de la vida i l’evolució biològica, descrivint l’origen dels humans des de perspectives neuronals, evolutives i filosòfiques, i mostrant l’emergència de la interioritat i de l’alteritat, així com les arrels de la religiositat. En els capítols finals, Jou reflexiona sobre l’acció de Déu, presentant Déu com Amor i com a salvació, per fer una cloenda sobre la raonabilitat de la fe.

Aquest llibre no deixarà indiferent cap lector sensible a la complexitat còsmica i biològica, plantejant-se el sentit de tot allò que ens envolta. A partir de les dades actuals que aporta de física i biologia, l’autor té la capacitat poètica de mostrar-les d’una forma bonica i suggeridora, que convida a repensar la creació des de la perspectiva de la Raó divina.

Sílvia Albareda